

Crkvena glazba kao izraz slave Božje i vjere čovjeka

Josip Gregur SDB, Benediktbeuern

Kako uskladiti zahtjeve Koncila sa današnjim potrebama crkvene glazbe¹ kompleksno je pitanje od kojeg se zasigurno ne očekuje jednostavan odgovor. Jer dok su zahtjevi Drugog Vatikanskog Koncila još relativno jasni, pitanje današnje crkvene glazbe je složenije. Što su to 'današnje potrebe'? Pio X je svojedobno ustvrdio kako liturgijska glazba mora biti univerzalna to jest u povijesnom i geografskom pogledu uvijek prepoznatljiva, da mora imati zajednički nazivnik preko svih vremena i prostora. KomPLICIRAN je također i pojam *crkvene glazbe*: radi li se o duhovnoj, o sakralnoj ili pak o liturgijskoj glazbi? Granice među tim pojmovima nisu fiksne. Dok duhovna glazba može služiti osobnoj meditaciji, vlastitom užitku, u terapijske svrhe, za razonodu itd., *liturgijska glazba* stoji u službi objave Božje Riječi. Da stvar bude kompliciranija, glazba se kao umjetnost već po samoj naravi odlikuje individualnom raznolikošću. Osim toga u postmoderno doba svaki je objektivan i univerzalan zahtjev a priori suspektan.

Zbog toga svrha ovog razmišljanja nije rješenje konkretnih problema. Jednostavni recepti ionako ne mogu zadovoljiti svaki slučaj prakse. O čemu je onda riječ? Kao odgovor dobro je podsjetiti na spoznaju po kojoj kad želi nekoga pridobiti da se niz more uputi u daleke krajeve, ne treba kao prvo napraviti projekt broda, pribaviti potreban know-how i materijalna sredstva. Prije svega mora se u njemu pobuditi volja za još neotkrivenim krajevima i pustolov-

ski duh prema globalnim obzorjima.

Koje su to obzorja kod crkvene glazbe? – Kao prvo, teološki rečeno, želja i volja slaviti pjesmom i glazbalom Boga Oca preko Isusa Krista u Duhu Svetomu. A kao drugo to je ljubav prema liturgiji, u kojoj Bog aktualno, danas ostvaruje svoj spasiteljski naum nad čovjekom.² Duhovni horizont crkvene glazbe je liturgijska teologija. Na to nas upućuje Drugi Vatikanski Sabor, koji svu crkvenu umjetnost, pa tako naravno i liturgijsku glazbu tretira u duhu i po principima bogoslužja.

Jedna od glavnih karakteristika moderne svjetovne glazbe, počevši od 19. stoljeća, jest emancipacija prema bilo kakvoj funkciji. Glazba prema tom nazoru nema svrhu izvan sebe, ona je autonomna, sama sebi svrha. Za razliku od toga crkvena glazba je suštinski funkcionalna, ona je utkana u liturgiju i služi kršćanskom bogoslužju. Kao takva ona ne zazire od uloge *ancille*, već naprotiv ona se ponosi ulogom službenice po primjeru kršćanskog služenja ('Evo službenice Gospodnje'; Lk 1,38). Teološki gledano nema veće svrhe ni funkcije od sudjelovanja u liturgiji gdje se odvija spasiteljski čin Isusa Krista.

Glazba kao 'službenica' liturgije

službenicu valja razlikovati od sluškinje. Crkvena glazba bila je sluškinja i poprimila je tu ulogu u vrijeme kada se Božji narod sticajem povijesnih i teoloških okolnosti u Srednjem vijeku polako udaljavao od aktivnog udjela u bogoslužju. Aktivna uloga ostala je u

Josip Gregur SDB, rođen u Donjoj Voći (Varaždinska županija) 1952, pohađa salezijansku gimnaziju u Rijeci i Križevcima. Redovničke zavjete kao salezijanac polaže 1970 godine. Studij teologije i svećeničko ređenje je 1980 u Benediktbeurnu/Bavarska. Studij crkvene glazbe na konzervatoriju u Münchenu, promocijski studij u Grazu kod profesora Phillipa Harnoncourta za završetkom 1995 godine na temu Cecilijanizama. Nakon rada kao kapelan studenata i docent u Benediktbeurn trogodišnji boravak u Rimu, Sant'Anselmo, gdje piše habilitacijsku radnju da bi se njome habilitirao u liturgiji na teološkom fakultetu u Fribourgu/ Švicarska. Danas profesor liturgijske teologije na teološkom fakultetu Salezijanaca u Benediktbeurnu sa docenturam na teološkom fakultetu u Augsburgu, a u zimskom semestru 2007/2008 na temu crkvene glazbe i teološkom fakultetu u Münchenu.

rukama klera, koji jedini fungira kao mostograditelj (*pontifices*) između Boga i čovjeka. Božjem narodu preputila se uloga pobožnog gledanja i slušanja, njegova pjesma *liturgijsko-teološki* je postala zanemariva. Tako isključeni od aktivnog udjela, vjernici su se davali oduška u različitim privatnim i grupnim pobožnostima kao na primjer po bratovštinama, gdje su se čuli i pobožni napjevi na narodnom jeziku. Misno slavje, međutim, pretvorilo se od estetskog, svim sjetilima i tjelesno doživljenog događaja u tekstualni kostur privatne celebracije pojedinca (takozvanih 'altarista'). Glazba je tu slovila kao zanemariv okvir, kao dekor, za razliku od teksta, koji se čak nije morao ni glasno čitati. Teološki gledano (jer umjetnost – arhitektura, skulptura i pjevanje *uz bogloslužje* – je uvijek pridonosila svoj dio svečanom liturgijskom ambijentu) liturgijska se estetika, tj. bogoslužno *u-tijelo*-vljenje Božje objave, svela na sakramentalni minimum.³ Takav razvoj stvari mora se smatrati liturgijskom anomalijom. I to već iz razloga što čovjeku nije prirodno biti pasivan. Po naravi on želi aktivno sudjelovati, pogotovo kad se radi o bitnim momentima njegove egzistencije. A liturgija je čin, gdje se zemaljsko pretvara u nadnaravno, gdje čovjek zemnik biva proklamiran djetetom Božjim.

Po inicijativi Liturgijskog pokreta (prva polovica 20. stoljeća), koji se razvio baš oko pitanja glazbe – treba se prisjetiti cecilijanskog pokreta koncem 19. stoljeća – drugi je Vatikanski Sabor ponovno uvažio estetski udio liturgijskog slavlja i tako pjesmi vratio ulogu punopravne službenice potvrdivši glazbu kao sastavni dio liturgijske suštine: *pars integrans, parte integrale*, kao što je već Pio X 1903 ustanovio u svom *motu proprio Tra le sollecitudini*.⁴ Tko pjeva ili svira ne uljepšava liturgiju nego je njezin sustvaratelj.

U ulozi sluškinje, bez teološkog zna-

čenja, prije Koncila nije bilo bitno da li se za vrijeme pričesti orila marijanska pjesma, je li zbor izvodio svoj omiljenu skladbu ili orguljaš uz Sanctus i Podizanje adaptirao koju opernu ariju. Doduše nekritičko pomodarje i neozbiljnost nisu nikad ostali nezapaženi od crkvenih vlasti, kako to svjedoči dekret pape Ivana XXII *Docta sanctorum patrum* iz 14. stoljeća ili drugi crkveni autoriteti, kao Tridentinski Koncil, koji upozoravaju na 'lascivnost' i neprimjerenost 'svjetovne' glazbe u liturgiji. Osim ta-

kvih relativno rijetkih opasaka Crkva se – primjerice za vrijeme baroka – nije baš mijejala u tijek i razvoj crkvenog pjevanja. To je shvatljivo ako se uzme u obzir da se sluškinju u ključnim stvarima ponajčešće ne konzultira. Tek kad glazba postaje punopravnim partnerom, počinje se ju propisima regulirati. Budući da je u spomenutom Liturgijskom pokretu *musica sacra* postala bitni dio liturgije, papa Pio X. a pogotovo postkoncilski liturgijska obnova traži da preuzme svoj dio odgovornosti. Riječ, pjesma i sviranje nisu više samo okvir već događanje liturgijskog misterija, glazba je njegovo ostvarenje. Liturgijska glazba je trenutak epifanije, otkrivenja prisutnosti Božje odnosno njegove Slave među sudionicima slavlja. Kada Crkva pjeva, ona imitira i aktualizira onaj himan, kojeg je nebeski zaručnik Krist, prema članku 83 Konstitucije o svetoj liturgiji, donio na Zemlju i povjerio svojoj zaručnici Crkvi. Po toj koncilskoj zamisli Krist je zapravo onaj koji u nama i s nama pjeva Ocu nebeskom. To je bitna teološka revalorizacija crkvenog pjevanja i stoga nije slučajno, da se sada od odgovornih očekuje ne samo poznavanje tehnike

nego isto tako i njegov smisao i duh. A to implicira poznavanje i liturgijskih propisa, a još više i strukture, teologije i duha same liturgije.⁵

Duh liturgije je naslov poznate knjige sadašnjeg pape Benedikta XVI.⁶ »O duhu liturgije« pisao je početkom 20. stoljeća i poznati njemački religijski filozof i teolog talijanskog porijekla Romano Guardini.⁷ Poznavati duh neke stvari znači ući u njezinu srž, što više biti njome produhovljen odnosno oduševljen. A što je duh liturgije? – On pro-

.....
A što je duh liturgije? – On proizlazi iz njene teološke dubine s jedne i antropološke svrhe s druge strane. Teološka dubina bogoslužja je Slava Božja a antropološka svrha spasenje čovjeka. Ta dva teološka pola spajaju se u liturgiji kao dijalogu između Božjeg nagovora i ljudskog odgovora.

izlazi iz njene teološke dubine s jedne i antropološke svrhe s druge strane. Teološka dubina bogoslužja je Slava Božja a antropološka svrha spasenje čovjeka. Ta dva teološka pola spajaju se u liturgiji kao dijalogu između Božjeg nagovora i ljudskog odgovora. Čovjek pri tome slovi kao orguljsko sviralo kojeg zrak 'nadahnjuje'; u liturgiji Duh ga Sveti (dah, *pneuma*) potiče na re-zonanciju (*resonare*). Pri tome Bog svakako zauzima prvo mjesto. On je objektivna komponenta po kojoj crkveni propisi prve polovice 20. stoljeća, počevši od Pia X., traže da *musica sacra* mora nadilaziti subjektivne porive, kulturne regionalizme, odlikovati se svetošću i univerzalnošću – kriterijima dakako prvenstveno sagledane u gregorijanskom pjevanju – i tako odudarati od profane glazbe. S druge strane, međutim, čovjek je ne samo sudionik već i subjekt bogoljudskog liturgijskog dijaloga. Stoga nije samo legitimno već i bitno, da u liturgiji prepoznaje svoj identitet, svoju osobnost i svoja izražajna svojstva. Ljudska sloboda i liturgijska subjektivnost čovjeka u Božjem je interesu, jer on želi punopravnog dialožskog partnera. Duh

liturgije iziskuje također da se crkvena glazba orijentira prema mogućnostima i potrebama čovjeka.

Tom postavkom – Bog s jedne i čovjek s druge strane liturgijskog dijaloga – zalazimo već i u samu srž problema. No pođimo redom razmišljajući najprije o prvom cilju crkvene glazbe, o Slavi Božjoj.

Glazba kao izraz Božje Slave

Crkvena glazba često je objekt različitih stanovišta, često i prepucavanja. Dok jedni u dopadljivim modernim napjevima vide velike pastoralne mogućnosti, kritičari diagnosticiraju rasprodaju teoloških sadržaja, kvalitete i dubine. Svakako da je takva kritika često izraz uskogrudnosti i straha od 'slobode djece Božje' (Rim 8,21), možda i regres u prošlost i legalizam. Često se smatra da je zadatak crkvene glazbe čuvanje i promocija kulturne baštine. Da ne govorimo o snobizmu i taštini, kad se visokom estetskim očekivanjima želi dokazati vlastiti društveni rang.⁸

Suština problema sastoji se u suptilnoj ali bitnoj razlici između liturgijske i duhovne glazbe. Ta razlika se sastoji u tome što je prva izraz biti neke stvari, a druga je podređena funkciji neke stvari. To temeljno razilaženje odlučuje o daljnjim smjernicama. Liturgijska glazba je, kao i liturgija, prvenstveno izraz Božje prisutnosti a ne funkcija ljudske aktivnosti. Stoga, kad se kaže da je prvi smisao crkvene glazbe Slava Božja onda to ne znači u prvom redu da čovjek njome izražava svoje strahopoćitanje prema Svevišnjemu ili uveličava Božju neizmjenost. Glazba služi Slavi Božjoj (biblijski: *doxa* odnosno *kabod*) tako, da joj se pruža kao forum ili medij objave, inkarnacije odnosno epifanije. Polazišta su kod liturgijske i samo 'pobožne' glazbe različita: kao što liturgija prvenstveno vodi od Boga prema čovjeku, tako i razmišljanje o liturgijskoj glazbi polazi od Božje Slave koja sebe

daje čovjeku (zbog toga je ovdje bilježimo velikim slovom). U tom smislu glazba je realno-simboličke naravi, to jest vanjski izraz božanske stvarnosti, koja se u simbolu takoreći utjelovljuje. Poput duše u tijelu Slava Božja po glazbenom izražaju 'prebiva među nama' (Iv 1,14).

Da bi čovjek Božjoj Slavi pružio najbolji mogući izražaj, on pjeva. Govornom rječju, ako se izuzme poezija, prije svega se prenose informacije ili se želi postići neki katehetski ili parenetički cilj. Tu je inicijativa još kod čovjeka, on je na djelu. Nasuprot tome pjevana riječ je simbolički događaj s anamnetičkim nabojem signalizirajući naime božansku prisutnost. Zbog toga ne čudi, što se u skoro svim religijama i kultovima komunikacija između Boga i čovjeka odvija preko uzvišenog govora, to jest pjesme i glazbe.

Božja Slava pokazala se u svojim djelima kroz povjest spasenja osobito i najdublje u pashalnom misteriju Isusa Krista. Dok duhovna glazba teži – dakako legitimno – za dojmom, osobnim doživljajem, određenom psihološkom satisfakcijom i užitkom, liturgijska pjesma je, mimo moralnih primjesaka, ruho 'Velikih djela Gospodnjih' (*magnalia dei*). Jedina 'funkcija' pri tome jest doživljaj Božje spasonosne blizine koja poput sunca stvara duhovnu toplinu i pretvorbu u čovjeku. Dakako, kao logična posljedica tog doživljaja počinje se kod vjernika duhovni polet, moralno dozrijevanje za etičko kršćansko djelovanje.

U svojstvu simboličkog naboja naše shvaćanje liturgijske glazbe može se usporediti sa pojmom istočnocrkvenih ikona. I one su medij božanskoga prisustva i tretiraju se stoga kao da nisu naslikane ljudskom rukom, već po inspiraciji Božjeg Duha, zbog čega se autor moli i posti nad svojim djelom. Ikone dakle imaju sakramentalno obilježje. Za razliku od toga zapadna ikonografija služi

prvenstveno kao primjer (*exemplum*) i poticaj za pobožno i moralno vladanje i postupanje. Ona je etički konotirana. To je vjerojatno jedan od razloga zbog čega mnoga, pogotovo nova ostvarenja takozvane ritmičke glazbe nerijetko imaju određeno pedagoško, katehetsko i moralno obilježje. Pronose socijalnu, ekološku, možda čak i političku poruku sa ciljem da se uzdrma vjernička svijest i savjest. Taj trend toliko se i ne zapaža, budući da se etika općenito domogla liturgije.⁹ Na taj način duhovna glazba se udaljava od svog prvog smisla – da bude simbol Božje Slave¹⁰ – i funkcionalizira se u edukativnom smislu.

Kao svečano ruho Slave Božje liturgijska glazba teži za ljepotom i uzvišenošću. U Njemačkoj je bilo pokušaja bogoslužja u narječju, primjerice *plattdeutsch* ili bavarski. To međutim nije imalo uspjeha.¹¹ Iz toga se razabre spontani osjećaj naroda za liturgiju kao izražaj nečeg što je veće od ljudske svakidašnjice, smisao za svečani čin, gdje jezik, ponašanje, lingvistički i muzički *code* poprimaju kvalitetu forme, koju je Pio X svojevremeno naglasio. Potrebno je dakle fokusirati i promovirati kvalitetu, dostojnu božanskog spasiteljskog čina. Gregorijansko se pjevanje održalo stoljećima jer je izašlo iz razmatranja i predanja Božjoj Rijeci. U prosječnoj liturgijskoj župskoj zajednici, često iz iskrenih ali kratkovidnih pastoralnih motiva to jest u funkciji tobože duhovnih potreba čovjeka (dakako i iz razumljivih pragmatičkih razloga), liturgijska glazba ponekad pati od površnosti. Nudi se vjernicima u obliku kiča, koji se lako stvara ali isto tako brzo i zasićuje. Poimanje dubine i svrhe liturgijske glazbe, koje se ovdje iznosi, indirektno je upereno i protiv pretjeranog akcionizma, koji ponekad može biti indikator nevjere u učinak prisutstva Božje Slave. Dok ova čovjeka poput kvasca iznutra prožimlje i oplemenjuje, kič je izraz onoga što čovjek već jest i što i sam

može. Površnost ga takoreći ostavlja u egipaskom sluzenju, dok ga kvalitetna i autentična glazba izaziva na naporan egzodus u slobodu i vodi k onome što tek treba postati.

Crkvena glazba po mjeri čovjeka

Liturgijska glazba kao objava Božje Slave naočigled se suprotstavlja ulozi liturgije u smislu posvećenja čovjeka. Međutim postavlja se pitanje kako se zapravo ostvaruje posvećenje? I tu opet treba naglasiti: Ne po vlastitom moralnom naprezanju, već tako da čovjek sebe, odnosno svoj liturgijski izražaj stavlja Bogu na raspolaganje kao medij utjelovljenja njegove Slave i na taj

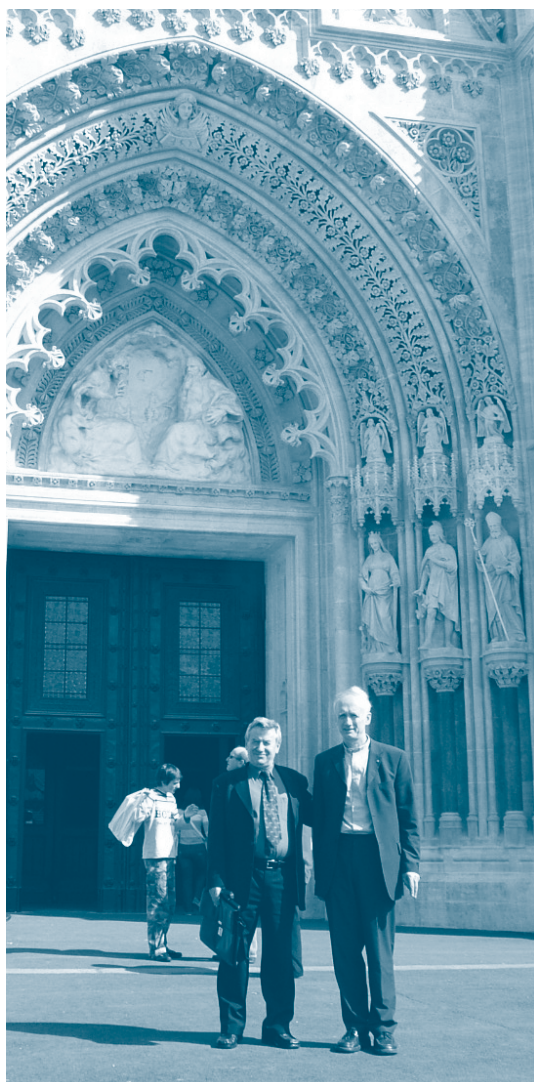
način sudjeluje u liturgiji. Tako liturgija, iako po definiciji *akcija* Crkve, u svojoj je srži zapravo aktivna pasivnost ili pasivna aktivnost u smislu predanja Bogu, što je uostalom i smisao žrtve. I ovdje je riječ o realnoj simbolici, po kojoj se dubinska stvarnost Božje ljubavi utjelovljuje u glasu čovjeka kad slavi Boga. Postavši 'glasilo' Božje Slave on je 'slavljenik' i na taj način doživljava posvjetiteljsku funkciju liturgije.

To je, čini se, teološka bit i dostojanstvo aktivnog sudjelovanja u liturgiji, čiji je – i po kvantiteti i po kvaliteti – pjevanje i glazba eminentni sastavni dio. Aktivno sudjelovanje dakako ne isključuje 'aktivnost' u smislu auditivne percepcije, primjerice umijeća crkvenog zbora ili pojedinaca. Pjevajući svete pjesme u nama se događa svetost, slaveći Boga vjernik postaje hram Duha Svetoga. Recipirajući pobudnu instrumentalnu skladbu, osjeća se dolazak budućeg ispunjenja. Aktivno pak sudjelujući u pjevanju vjernik se identificira s Kristom koji u njemu pjeva spomenuti himan (SC 83), s Marijom koja intonira svoj *Magnificat* (Lk 1,46-55), sa Zaharijom kod *Benedictusa* (Lk 1,66-79) ili Šimunom kad on radosno izvikuje *Nunc dimittis*. Radi se zapravo o anamnetičkom i epikletičkom činu: Citirajući primjere iz povijesti spasenja liturgija stvara od nas duhovne osobe i posvećuje nas.

Dok razmišljamo o crkvenoj glazbi kao izražaju Slave Božje i vjerničkog dostojanstva kao hram Duha Svetoga, ne smijemo s druge strane zaboraviti da je pjevanje ljudski i tjelesni čin. Čovjek svoju vjerničku bit ostvaruje preko sjetilnih, fizioloških, psiholoških i socioloških osobina. U pjevanoj riječi njemu se otvaraju dimenzije koje se u običnom govoru ne mogu dokučiti. Austrijski filozof Ludwig Wittgenstein tvrdi na kraju svog poznatog logičko-filozofskog traktata (*Tractatus logico philosophicus*): „Što se govorom ne može izraziti o tome treba šutjeti.“ Međutim na grobu

najdražih ne može se očavajući nijemo gledati u grob. Osrećen doživljajem ljubavi, zar čovjek da šuti? Pjevajući daje sebi oduška (izražava dušu!), iskrena pjesma je izraz ljudske duše, ona je 'Selbstvollzug', samoostvarenje dubinskih potreba ljudske egzistencije. Stoga austrijski teolog liturgije Philipp Harnoncourt svog zemljaka Wittgensteina u svojim nastupima ovako nadopunjuje: „O čemu se ne može govoriti o tome se pjeva.“ A njemačka crkvena pjesma tu notornu činjenicu podcrtava „Mehr als Worte sagt ein Lied – pjesma prenosi više nego govorna riječ“ (Crkvena pjesmarica „Gotteslob“, br. 270). Kao autentičan ljudski izražaj, koji podlježe ne samo subjektivnim već i povjesnim i kulturološkim uvjetima, liturgijsku glazbu treba postaviti i na antropološki način. Ona je izraz Božje Slave, ali po mjeri čovjeka. To nije negiranje onoga što je gore navedeno; ne radi se o suprotnosti – Bog ili čovjek –, nego o sintezi: i Bog i čovjek. Ta sinteza teološki se zasniva na inkarnaciji Bogočovjeka Isusa Krista. Božićna pjesma poručuje tu veliku kršćansku istinu: „S neba siđe dolje radi čovjeka, rodi se u štali radi grešnika“. Utjelovljenjem „propter nos homines“ Bog se ne poistovjećuje samo s ljudskom naravi, nego i s drugim ljudskim okolnostima. To na ovu temu znači da on prihvaća, oplemenjuje i osposobljuje kulturološke i situativne uvjete i izražajne mogućnosti čovjeka, kvalitente kao i one manje savršene. Imajući to ima na umu, ne upada se u liturgijski dogmatizam i estetski puritanizam i ne nameće se isključujuća alternativa: Božja slava ili ljudske potrebe, nego inkarnacijsko načelo: Slava Božja u spasu čovjeka.

Bog, koji iz ljubavi preuzima ljudsku narav i podređuje se ljudskoj povijesti i kulturi, zasigurno ne želi da se služenje njemu odvija u ozračju poganske ukočenosti pred zahtjevnim i strogim idolima. On ne traži glazbene prinose u obliku vrhunskih umjetničkih do-

stignuća. Dobrota forme ne znači da seoski zbor mora konkurirati sa katedralnim dostignućima, ili se spontani sastav mladih treba mjeriti sa profesionalnim bandovima. Odgovor na Božji nagovor u liturgiji prirodan je 'jeziku' zajednice koja ga slavi. Liturgijski skup mladih dolazi do izražaja u mladenačkom izražajnom potencijalu; u intelektualnoj sredini treba voditi računa o profinjenom ukusu sudionika. Tako zvani običan čovjek služi se jednostavnim glazbenim sredstvima. Sveti Pavao kaže: „... s podložnicima Zakona (bio sam) kao podložnik Zakona... S onima koju su bez zakona bio sam kao bez zakona... Sa slabijima sam bio slabiji, da pridobijem slabije. Svima njima postao sam sve, da tako neke spasim“ (1 Kor 20-22).

Njemački teoretičar duhovne glazbe Peter Bubmann diagnosticira različite tipove glazbenih recipijenata.¹² Primjerice emocionalca, koji traži izvjesni duhovni 'štimung'. On zazire od crkvenih propisa i konvencija, pobožna glazba mu služi za osobni užitak, meditaciju i duhovnu atmosferu. Motorički tip očekuje u crkvi ono na što i inače konzumira: ritam, pokret i pljesak. Prosječnom, duhovno neiskusnom, ponajčešće mladom vjerniku općenito je teško duhovnim okom vidjeti u glazbi ono što je 'iza', glazbu kao simbolički izraz Božje Slave. Štoviše: Budući da je većinom pasivan, on glazbu ne doživljava kao izraz svoje osobnosti, već se prepušta da bude objekt izražajnog i interpretacijskog umijeća svog idola. Time se izlaže opasnosti da bude ovisnik određenih efekata i kulta ličnosti, fenomen koji se može promatrati po masovnim glazbnim eventima, pa čak i evangelikalnim mega-liturgijama u Sjevernoj Americi.

Da bi se udovoljilo subjektivnim potrebama i mimoišla liturgijska 'dosada', nastale su nakon Koncila glazbene skupine, stvorene su bezbrojne tzv. ritmičke

skladbe, improviziralo se snamjerom da se liturgija prilagodi modernom duhu i vremenu. Kritičari, dakako, poput pape Benedikta XVI, i inače konzervativniji krugovi upozoravaju na naivan pristup duhu vremena. Jer dok je po Kristovom primjeru liturgiji primjereno predanje samoga sebe i svojih sitnih potreba, pretjerano prijanjanje uz duh vremena može čovjeka fiksirati uz ono 'što ga zanima', što je za svoje spasenje sposoban i sam učiniti, ne primajući ono, što se dobiva na dar: potpuno životno ispunjenje.

Međutim opet je u pitanju ravnoteža. Kritičari katkad zaboravljaju da od mladog čovjeka ne treba očekivati mudrost i zrelost poodmakle dobi i životnog iskustva, od laika ne isto što i od stručnjaka, da izražajne mogućnosti običnog čovjeka ne dosežu savršenost isfinjenog oblika i sofisticirane teologije. Gregorijanski napjev, na primjer, vrhunsko je umjetničko i teološko ostvarenje, ali ne može biti izražajno sredstvo širokih masa vjernika.

Drugi Vatikanski Sabor je prihvatio geslo Liturgijskog pokreta za demokratizacijom liturgije.¹³ Aktivno sudjelovanje svijui je osnovno načelo Konstitucije o liturgiji, čemu mora pogodovati i glazba. *Participatio actuosa* upućuje na to, da se 'zgažena trska ne smije slomiti niti žičak što tek tinja ugasiti' (Mt 12,20). Isto tako 'Duh Sveti puše gdje hoće' (Iv 3,8) kao što, prema portugalskoj poslovice, Bog i po vijugavim linijama piše ravno. Potrebno je i strpljenje i povjerenje da (mladi) čovjek s vremenom i sam osjeća potrebu za dubljim vrednotama, za dobrom teologijom, autentičnom liturgijom i kvalitetnom glazbom.

Crkvena glazba po duhu izvedbe

Cecilijanski pokret, a s njime i spomenuti papinski dokument iz 1903. godine, propagiraju sabranost, uzvišenost, ozbiljnost kao karakteristike *musicae sacrae* i vide taj ideal ostvaren u gregorijanskom pjevanju, u vokalnim sklad-

bama klasične polifonije *alla Palestrina* i tome slično. Po tim načelima bilo je svojedobno, pa sve do današnjice, mnogih prepucavanja oko crkvene glazbe. Međutim Drugi Vatikanski Sabor, uz dužno poštovanje tradicije, strogost tih kriterija modificira tako da nema više načelno nedostojnih instrumenata u crkvenom ambijentu. Niti više postoji glazba, koja bi po formalnim kriterijima slovila sakralnom. Sveta je po duhu i nakani izvedbe. Isus bi rekao: „Prepoznate ih po njihovim rodovima“ (Mt 7,16 i 20). Po njegovom utjelovljenju jaz između sakralnog i profanog načelno se ispunio i postao je obsoletan. To znači da ne samo orgulje već i klavir i saksofon i bubnjevi, ritam i pljesak, „svako je stvorenje Božje dobro, i ništa ne treba odbaciti ako se uzima sa zahvalnošću; posvećuje ga naime Božja riječ i molitva“ (1 Tim 4,4). Kad se Petar ustručavao blagovati od nečistih životinja, svje bijaše uzdignuto do neba i on je shvatio, da ništa stvorenoga nije Boga nedostojno. Glazbeno ostvarenje nije sakralno zbog toga što je primjerice od Palestrine ili Bacha već zato što se izvodi u duhu služenja i predaje. I gregorijansko pjevanje samo je profani repertoar kada se na koncertnoj pozornici izvodi iz čistog estetskog interesa. Produhovljena molitvom i predanjem, svaka je glazba principijelno dostojna Božjeg hrama.

Duh molitve i zahvalnosti, o kome govori sveti Pavao, predstavlja suštinu i srž preko koje se prelama profano i sakralno. Duh zahvalnosti euharistijski je duh (euharistija = zahvala). Tko pjeva ili muzicira u Crkvi to ne čini zbog toga da bi proslavio sebe, on ne 'ekshibicionira' svoje talente, nego vraća ono što mu je Stvoritelj podario. On zapravo žrtvuje posuđeno, kao Abraham svoje dijete, kao sveci svoje životne snage i svoj vijek za bližnjega. Primjer i izvor (*exemplum te sacramentum*) toga duha je sam Isus Krist, koji 'opljenjuje' samog sebe (Fil 2,6 i 7), ponizujući se, da bi bio čista

žrtva za Oca i za svoju Crkvu. U tom duhu se u bogoslužju pjeva i svira, u toj spiritualnoj postavci se komponira, organizira i animira zborove i liturgijske zajednice. „Ne nama, o Bože, ne nama, već svom imenu slavu daj“ (Ps 115,1). Duhovna glazba pretpostavlja dakle duhovne osobe, a duhovnost potječe od Duha Svetoga. A Duh Sveti je ljubav. Po ljubavi se razlučuje duhovno od svjetovnoga, autentično od nadutog, trijeznost od manjka inspiracije, suzdržanost od indolencije, karijerizam od zdravog zalaganja i tako redom.

Liturgijska formacija

Liturgija po mjeri čovjeka, o kojoj upravo bijaše riječ, ne znači antropološku fiksaciju crkvene glazbe. Antropološka funkcija proizlazi iz teološkog smisla. Tako je primjerice crkveni zbor medij 'epifanije' Slave Božje, a ne Slava Božja sredstvo za proslavu crkvenog zbora. Ta suptilna razlika nije već sama po sebi jasna i razumljiva. Stoga se u duhu Drugoga Vatikanskog Sabora često s pravom naglašava potreba liturgijske formacije vjernika a pogotovo liturgijskih protagonista.¹⁴ Prvi formacijski korak jest doduše da se pođe od mentalne situacije čovjeka i župske zajednice, pogotovo mladih. Ali drugi korak je poziv ka višem cilju. Pored razumijevanja prema glazbenim mogućnostima (i nemogućnostima) treba nadodati potrebu profinjavanja ukusa i teološke formacije. Često bude da mladi, koji su se povremeno zadovoljavali jednostavnim stvarima – jer još uvjeti ne bijahu zreli – s vremenom i sami osjete želju za klasičnom kvalitetom, koja im služi i kao izazov.¹⁵

Dobrota oblika odnosno kvaliteta iziskuje vježbu i proces dubljeg razumijevanja, uvjeti ponekad nedostupni čak i crkvenim dužnosnicima. Stoga je zadaća i posao crkvenog glazbenika ili glazbenice vrlo zahtjevan, moraju se – po njemačkoj poslovlci – bušiti

debele daske. Svi ukusi i sve potrebe se ne mogu i ne trebaju zadovoljiti. Vodeći svoj narod iz pustinje, većina s Mojsijem nije bila oduševljena, dok se nije ustanovilo da je provodio Božji naum za spas naroda. Kvaliteta iziskuje rad i vrijeme i ona se isplaćuje u toku vremena. Da bi stvorio hrast Bogu je potrebno do stotinu godina za bundevu dosta mu je koji mjesec. Tako i duh liturgije ne stasa u nekoliko senzacionalno animiranih misnih slavija. On se očituje u tihom i žilavom svakidašnjem služenju, on zahtjeva trajnost i postojanost. Osobiti izazov je je vjera u liturgijsku učinkovitost Božje prisutnosti. Zadovoljavajući samo momentalne potrebe za jeftinom senzacijom, gubi se mogućnost stvaranja dugoročnog, međugeneracijskog repertoara crkvene glazbe.

Liturgijsko-glazbeni repertoar

Nakon Koncila liturgija se otvorila promjenama, u prvi plan su došla nastojanja pastoralne liturgije, dajući veliki prostor spontanosti i eksperimentu. Naglasio se takozvani *munus ministeriale* potiskujući *thesaurus musicae sacrae*, stalni repertoar, kako to razlikuje talijanski glazbenik i muzikolog Gino Stefani.¹⁶ Možda se pri tome zaboravilo da je liturgija, po spoznanji religijske psihologije, u prvom redu ritual, obred, koji se po naravi stvari olako ne mijenja jer podliježe objektivnim konstantama, koje nisu na raspolaganje. Suština rituala je prepoznatljivost tijekom dužih vremenskih razdoblja dajući tako sudionicima i psihološku sigurnost. Crkvena glazba je dio liturgijskog rituala a to znači da uz svu kreativnost treba voditi računa o repertoaru, po kojem vjernik prepoznaje svoj identitet, svoju vjersku i crkvenu tradiciju, crvenu nit svog duhovnog života.

Ponegdje¹⁷ u nedjeljnom slavju grupe mladih izvode po prezbiterijima kao na pozornici duhovne šansone i najno-

vije naučeno; oni 'nastupaju'. Taj izraz signalizira da ostala vjernička zajednica ostaje pasivna, više manje zahvalna za ponuđeni angažman, ali u novome ne prepoznajući sebe i svoju vjerničku 'povijest'. Talijanski su cecilijanci početkom 20. stoljeća zavidjeli svojim njemačkim kolegama zbog bogate tradicije narodnog crkvenog pjevanja. Pod sličnim kulturološkim i teološkim utjecajima i Hrvati su stvorili svoje narodno liturgijsko blago. Uz *Lobe den Herren, Grosser Gott, wir loben dich, Christ ist erstanden* ravnopravno stoji božićni i uskrsni repertoar hrvatske Crkve. Međutim sa određenom zabrinutošću mora se konstatirati postepeno gubljenje tog repertoara.¹⁸ Radi se ni više ni manje nego o vjeri Crkve, koja se često u povijesti pjesmom prenosila iz generacije na generaciju.¹⁹ Germanska mudrost veli: 'Što Ivica nije naučio Ivan naučiti neće.' Na protagonistima je da ne vode brigu samo o zanimljivoj, modernoj i 'zabavnoj' liturgiji nego i o tome što će današnji mladići pjevati sa svojih četrdeset, što će otkriti kao svoje sa pedeset i što će mu biti duhovna domovina sa šezdeset i sedamdeset godina. Ljetom se misli na zimnicu.

S druge strane međutim ima i pozitivnih pokazatelja: vjerojatno nikada nije bilo toliko zborova i glazbenih grupa mladih kao danas. Ta činjenica ohrabruje odgovorne u crkvenom pjevanju, da, uvjereni u važnost svog predmeta, rade svoj posao zdušno i s vedrim pogledom u budućnost.

Zaključak

Koje su potrebe današnje crkvene glazbe i kako ih uskladiti sa duhom Koncila? Iz određenog iskustva i trijeznog promatranja treba reći, da pitanje crkvene glazbe nije toliko problem stila, tehnike i metode koliko pitanje kvalitete i duhovnosti. A glede kvalitete može se griješiti i u klasi i u modernom stvaranju. Dugoročni uspjeh postiže se više

produbljanjem negoli proširivanjem. Velika krošnja obično ima duboko korijenje. Samo kvalitetan glazbeni 'proizvod' ima dugoročnu šansu u današnjem sve sofisticiranijem svijetu. Osim toga što je kvalitetna liturgija dostojni okvir Božje Slave ona je zapravo i izraz poštovanja prema čovjeku. U svijetu jeftine ponude, koja ga često degradira u anonimnog konzumenta, u kvaliteti liturgijskog izražaja on prepoznaje poštovanje i ljubav. Ljubav iziskuje optimalno sebedarje. To načelo vrijedi ne samo prema Bogu već i prema čovjeku. Ne samo da se tako on oplemenjuje u svakidašnjici, već stoga što je glazba obećanje onoga čemu čovjek, svjesno ili nesvjesno teži, naime eshatološkom ispunjenju u Božjem kraljevstvu.

Rainhard Messner, liturgijski teolog u Innsbrucku, uspoređuje crkveno pjevanje sa vježbom za nebesku gozbu gdje pjesma igra važnu ulogu. Istočne liturgije drže da je zemaljska liturgija simbol nebeske gozbe sa zaručnikom Kristom. Crkveno pjevanje je dakle obećanje i oblik kršćanske vjere, hrana nade i izraz ljubavi. Osobiti ljubitelj i teolog crkvene glazbe, Martin Luther, to ovako tematizira: „So sie nicht singen, so glauben sie nicht – ako ne pjevaju nisu vjernici“.²⁰ Philipp Harnoncourt, već spomenuti liturgičar u Gracu, tvrdi po istoj logici: Po pjesmi se prepoznaje komu, zašto i kako kršćani vjeruju.²¹ Kome: Onomu koji je donio *Radosnu Vijest*. Zašto: Jer su pozvani na „gozbu Jagančevu“. Kako: Prožeti Duhom Svetim koji ih oduševljuje da slave Oca i tako posvećuju sebe i svoju okolinu.

BILJEŠKE:

- ¹ Tema predavanja na seminaru Instituta za Crkvenu glazbu Teološkog fakulteta u Zagrebu, 12. 4. 2007.
- ² Usp. 2. Vatikanski Sabor, Sacrosanctum Concilium (SC) 2.
- ³ Dovoljno je podsjetiti na sakramentalnu formulu i materiju da bi sakrament 'važio'.
- ⁴ Pio X, Motu proprio *Tra le sollecitudini*, 22. 11. 1903, ASS 36 (1903-1904) 329-345.

- ⁵ Da bi se naučio strani jezik, potrebno je na početku svladati gramatička pravila. Na orguljama sviranje tek onda postaje umjetnost, kad je tehnik 'u malom prstu'. Treba dakako poznavati liturgijska pravila. Međutim da bi se u konkretnom slučaju sigurno moglo liturgijski 'improvizirati' potrebno je ući u duh liturgije.
- ⁶ JOSEPH RATZINGER, DER GEIST DER LITURGIE. EINE EINFÜHRUNG, FREIBURG-BASEL-WIEN 2000.
- ⁷ Romano Guardini, Vom Geist der Liturgie, Freiburg, Basel-Wien 1991. (= Herderbücherei 1049).
- ⁸ Kao na primjer kad određeni društveni krugovi Velikom Petkom slušaju Bachova Muku po Mateju, ili inače posjećuju Misno slavlje radi Beethovenove Misse sollemnis, kvalitetne izvedbe Mozartovog Requiem-a i tome slično.
- ⁹ Usp. liturgijski upitne tematske komemoracije, npr. socijalnih komunikacija, dan mira, misijsku i druge nedjelje.
- ¹⁰ To je međutim ideal koji se u praksi teško ostvaruje!
- ¹¹ U jednoj kompoziciji Muke Gospodnje na bavarskom dijalektu, gdje sam imao priliku sudjelovati, Isusova dionica pjevana je na književnom jeziku.
- ¹² Usp. Peter Bubmann, Musik und christlicher Glaube, u: isti, Urklang der Zukunft, Stuttgart (Quell) 1988, 175-246, ovdje 231238.
- ¹³ „Il faut démocratiser la liturgie“ bio je zahtjev benediktinca Lamberta Beauduin na kongresu u Mechelnu 1909.
- ¹⁴ Romano Guardini spoznao je tu potrebu već početkom 20. stoljeća. Usp. Liturgische Bildung. Versuche, Burg Rothenfels am Main 1923.
- ¹⁵ Sveti Pavao kaže Korinćanima: „Hranio sam vas mlijekom, a ne tvrdim jelom, jer ga niste mogli još podnositi“ (1 Kor 3,2).
- ¹⁶ Usp. Gino Stefani, Musica colta e musica popolare nella pratica liturgica dagli anni '50 ad oggi, u: M. L. Banzato – G. Bonaccorso, i drugi (izd.): Musica per la liturgia. Presupposti per una fruttuosa interazione, Padova 1996 („Caro salutis cardo“. Contributi 12), 230-244, ovdje 235.
- ¹⁷ Posebno zapaženo u romanskom govornom području.
- ¹⁸ Prije svojih dvadesetak godina u mojoj rodnoj župi cijela se crkva gromoglasno orila. Danas župska zajednica, pogotovo njezin mladi dio, sve je više ušutjela, novo se ne zna a staro ili se nikad nije naučilo ili se zaboravlja.
- ¹⁹ Treba samo podsjetiti na svetog Ambrozija, svetog Efrema, Martina Luthera i mnogih priređivača i izdatelja crkvenih pjesmarica, svojevremen primjerice sv. Ivana Bosca.
- ²⁰ Usp. predgovor u Babst'sches Gesangbuch 1545: „Gott hat unser Herz und Mut fröhlich gemacht durch seinen lieben Sohn, welchen er für uns gegeben hat zur Erlösung

SAŽETAK

U diskusiji o aktualnim pitanjima crkvene glazbe od koristi je podsjetiti se osnovnih načela. Ovaj prilog polazi od dvostrukog smisla liturgije, a time i liturgijskog pjevanja, od Slave Božje s jedne, i ljudskog spasenja s druge strane. Tako je liturgijska glazba ponajprije simbolički izraz Božje Slave (*doxa*). Ljudsko spasenje odnosno posvećenje zbiva se tako, da čovjek pjevanjem sebe daje kao medij te Slave. Na taj način Bog u oba slučaja ostaje subjekt liturgijskog slavlja. Crkvena glazba kao izraz Slave Božje zahtijeva 'kvalitetu forme' (Pio X). A iz poimanja čovjeka kao liturgijsko-glazbenog 'slavljenika' ('glasonoše' Slave) proizlazi postulat antropološki i kulturološki aktualne crkvene glazbe. Između ta dva pola potrebno je da glazbenik odnosno glazbenica poznaje stukturu i teološki smisao bogoslužja te tako u duhu liturgije može svrsishodno djelovati.

ZUSAMMENFASSUNG

In der Diskussion um die aktuellen Fragen der Kirchenmusik ist es ratsam, nach den Grundlagen zu fragen. Der vorliegende Beitrag rekurriert auf die zweifache Bestimmung der Liturgie, die Ehre Gottes und das Heil des Menschen, und bestimmt von hier aus die liturgische Musik und den Gesang als symbolischen Ausdruck der Herrlichkeit (*doxa*) Gottes. Das Heil des Menschen geschieht dadurch, dass er im Gesang zum Medium dieser Herrlichkeit wird. So wird die liturgische Initiative Gottes gewahrt. Von der Musik als Ausdruck der Herrlichkeit Gottes ergibt sich die Forderung nach der ‚Güte der Form‘ (Pius X). Vom Medium der Herrlichkeit aber, dem singenden Gläubigen, resultiert das Postulat ihrer anthropologischen und kulturellen Aktualität. In dieser Spannung ist es für den/die Kirchenmusiker/in unabdingbar, die Struktur und den Sinn der Liturgie zu kennen, und in ihrem Geist musikalisch tätig zu sein.

von Sünden, Tod und Teufel. Wer solches mit Ernst gläubet, der kanns nicht lassen, er muß fröhlich und mit Lust davon singen und sagen, daß es andere auch hören und herzukommen. Wer aber nicht davon singen und sagen will, das ist ein Zeichen, daß ers nicht gläubet und nicht ins neu fröhliche Testament, sondern unter das alte, faule, unlustige Testament gehört“ (WA, Sv. 35, 477. Zitat O. Söhngen, Theologie der Musik, Kassel 1967, 92).

- ²¹ Passim. Usp. na pr. Ph. Harnoncourt, „So sie's nicht singen, so glauben sie's nicht“. Singen im Gottesdienst, Ausdruck des Glaubens oder liturgische Zumutung?, u H. Becker – R. Kaczynski (izd.), Liturgie und Dichtung, St. Ottilien 1983, 139-172, ovdje 147.